

OM HET BESTAAN VAN KWALITEIT

Vooradvies ten behoeve van het tweede Kunstenplan

ing - Bibliotheek
15
k. Jarn

De Raad voor de Kunst
's-Gravenhage
1991

Raad voor de Kunst, 's-Gravenhage, juli 1991

Aanbiedingsbrief

Boekmanstichting - Bibliotheek
 Herengracht 415
 1017 BP Amsterdam
 Tel. 6243739

1. Inleiding 11
2. Het primaat van de kwaliteit 13
3. Ruimte voor onderzoek en ontwikkeling 14
4. De actieradius van kunst 14
5. Algemene aandachtsgebieden 15
 - 5.1. Onderwijs en educatie
 - 5.2. Kunstvakonderwijs
 - 5.3. Media
 - 5.4. Internationalisering
 - 5.5. Doelmatigheid en doeltreffendheid
6. Aandachtspunten per sector 19
 - 6.1. Muziek en muziektheater
 - 6.2. Dans
 - 6.3. Theater
 - 6.4. Beeldende Kunsten, Bouwkunst en Vormgeving
 - 6.5. Film
 - 6.6. Letteren
 - 6.7. Amateuristische Kunstbeoefening en Kunstzinnige Vorming
7. Tenslotte 24

Boekmanstichting - Bibliotheek
 Herengracht 415
 1017 BP Amsterdam
 Tel. 6243739

*Aan de Minister van Welzijn,
Volksgezondheid en Cultuur*

Mevrouw de Minister,

Per brief van 22 juni 1989 stelde de Raad een aanvulling voor op de kunstenplanprocedure, zoals door uw ambtsvoorganger op 28 maart daaraan voorafgaand aan de Raad was voorgelegd. Het amendement van de Raad kwam erop neer dat hij bijtijds in het derde jaar van de lopende kunstenplanperiode in de vorm van een advies zijn visie op het kunstbeleid formuleert, waardoor vanaf het begin duidelijk is wat de belangrijkste uitgangspunten van de Raad zijn. De heer Brinkman verwelkomde dit voorstel in zijn brief van 5 juli van dat jaar als een waardevolle aanvulling op de geplande gang van zaken.

Het verheugt de Kernraad bijzonder dat hij thans in de gelegenheid is de toezegging van destijds na te komen in de vorm van het vooradvies met als titel 'Om het bestaan van kwaliteit', dat u hierbij ingesloten aantreft.

Hoogachtend,

Namens de Raad voor de Kunst,

mr J. de Rooter,
voorzitter,

mr drs A. Nicolai,
algemeen secretaris.

1. INLEIDING

De kunstsubsidies die door het Rijk worden verstrekt, zijn met ingang van 1989 ondergebracht in een aparte beleidsregie, het zogenaamde Kunstenplan. In 1993 breekt de tweede kunstenplanperiode van vier jaar aan. De kunstinstelling die een plaats in het tweede Kunstenplan ambieert, moet bij de minister van wvc een beleidsplan indienen, waarin zij haar artistieke uitgangspunten formuleert en aangeeft hoe zij deze in concreto denkt te realiseren. Over deze beleidsplannen zal de Raad voor de Kunst advies uitbrengen. Hierop vooruitlopend wil de Raad enkele uitgangspunten voor het kunstbeleid formuleren. Deze vormen in de eerste plaats het referentiekader voor de beoordeling van de beleidsplannen. Daarmee is de duidelijkheid gediend. Ze hebben daarnaast ook betrekking op aspecten van het kunst- en cultuurbeleid in het algemeen.

Ook, misschien zelfs juist, in een periode waarin de overheidsfinanciën onder druk staan, is kunstbeleid noodzakelijk en geen luxe. Burgers kunnen verschillen in hun individuele appreciatie van kunstuitingen, een samenleving als geheel kan niet zonder kunst en kunstenaars. Het leidende principe van onze economische orde (de markt) verschaft de kunstsector echter onvoldoende ruimte. Zonder het fijnmazig stelsel van overheidssubsidies zouden de meeste Nederlandse kunstinstellingen niet overleven, althans niet op een verantwoorde manier kunnen functioneren. Het overheidsbeleid dient daarom ruimte te creëren voor de kunst, en wel door het scheppen van de voorwaarden en het verschaffen van de middelen voor de instandhouding van een hoogwaardig kunstaanbod, voor de ontwikkeling en de vernieuwing van kunst en voor het bevorderen van een zo groot mogelijke actieradius van kunst.

Een bewust en ruimhartig kunstbeleid is zeker geboden in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen. De nadruk die is komen te liggen op de voorziening in directe materiële behoeften en gemakkelijke en

snelle effecten met daarnaast de voortschrijdende ontwikkelingen op technologisch en commercieel terrein die aanzetten tot het gebruik van geavanceerde technieken om op die behoeften in te spelen, werken verdere vervlakking en vluchtigheid in de hand. Dergelijke tendensen vormen een veelzeggende aanwijzing voor de noodzaak van een overheidsbeleid dat tegenwicht biedt door zich te richten op immateriële goederen en op kwaliteit en reflectie, essentiële kenmerken van kunst en cultuur, die een wezenlijke waarde hebben voor individu en samenleving.

De overheid moet ten behoeve van zo'n beleid beschikken over voldoende financiële middelen. Voor de inrichting en het succes van het tweede Kunstenplan is daarom zeker niet alleen het hierna te schetsen inhoudelijke kader bepalend. De financiële randvoorwaarden zijn minstens zo belangrijk. Het kunstbudget is enkele jaren 'relatief ontzien'. Niettemin is het feitelijk minder geworden, doordat aanpassingen aan de inflatie zijn uitgebleven. Bovendien is de druk van steeds meer interessante subsidieverzoeken gestaag groter geworden. Uit hoofde van de Tussenbalans kreeg het kunstbudget voor 1991 toch een forse aanslag opgelegd. De Raad gaat ervan uit dat het daarbij zal blijven, maar daar bestaat geen zekerheid over. Kunstsubsidies zijn van de kant van het ministerie van Financiën ter discussie gesteld onder andere met de opmerking dat deze vooral ten goede zouden komen aan de hogere inkomensgroepen en nauwelijks effect zouden hebben op de geografische en de sociale spreiding van de kunstconsumptie.

Hier wreekt zich weer eens de hardnekkige misvatting dat het effect van kunst zonder meer en enkel en alleen is af te leiden uit bezoek- en verkoopcijfers. De feitelijke actieradius van kunst is vele malen groter. Kunst is uiteindelijk niet te splitsen in afzonderlijke, verhandelbare onderdelen. Daardoor staat kunst vaak ook ter beschikking van

mensen die er niet direct voor hebben betaald. Kunst is in economische termen een 'collectief goed'. Talloze Nederlanders die zelden of nooit een concertzaal, schouwburg of museum bezoeken en ook niet op andere wijzen zijn betrokken bij de directe consumptie van kunstproducten hebben er langs indirecte weg en vaak zonder dat zij zich daarvan bewust zijn, toch profijt van. Dit is vergelijkbaar met wat in de economie 'extern effect' wordt genoemd. Als burgers zelf te weinig oog hebben voor de waarde van kunst, is het de taak van de overheid daarop een correctie aan te brengen. Kunst behoort daarom tot de 'bemoeigoederen', of 'merit goods'. Het gebrekkig functioneren van de markt ten aanzien van collectieve goederen, merit goods en externe effecten is een klassiek thema in de economische literatuur, evenals de noodzaak van het voeren van aanvullend, of corrigerend beleid in dergelijke gevallen.

Spreadings- en participatiedoelstellingen zijn zeker niet onbelangrijk, mits gezien als ondersteuning van het kunstbeleid waarin de kunst zelf centraal staat. Ze kunnen niet worden aangevoerd als aangrijpingspunten om het budget te verlagen, waardoor het bereik van kunst bovendien alleen maar wordt verkleind. Bij het besteden van kunstsubsidies gaat het er uiteindelijk om dat de effecten ervan, afgezet tegen de doelstellingen van het beleid, zo groot mogelijk zijn. Een dergelijk optimum is echter niet af te lezen uit statistische gegevens, zoals de sociale opbouw van het schouwburgpubliek of de spreiding van voorstellingen over het land.

Het is dan ook onmogelijk om op grond van een objectieve kosten-batenanalyse de gewenste omvang van het kunstbudget van de Rijksoverheid te bepalen. De observaties dat het aandeel van het kunstbudget in de Rijksbegroting al een aantal decennia vrijwel constant is en dat de uitgaven per hoofd van de bevolking zeker niet boven een voor West-Europa gemiddeld niveau liggen, bevestigen de stelling dat het kunstbudget aan

de magere kant is. Gelukkig wordt met relatief weinig geld veel gepresteerd - vele boeiende kunstwerken en belangrijke culturele activiteiten laten dit zien - maar er is ook een groot aantal bloeiende of ontluikende initiatieven, waarvan de ontwikkeling door een gebrek aan financiële middelen wordt geremd of onmogelijk gemaakt.

2. HET PRIMAAT VAN DE KWALITEIT

Naast een expressieve en een esthetische functie heeft kunst een verkennende functie. Kunst maken houdt ook in de omgeving – in de ruimste zin van dat woord – onderzoeken en de resultaten daarvan verbeelden, verwoorden, of verklanken. Zulke onderzoeksdoelstellingen stellen kunstenaars zichzelf zonder daarover verantwoording af te leggen aan anderen. Ook in de keuze van onderwerpen, benaderingswijzen, methoden en technieken zijn zij autonoom. Waarop kunstenaars wel kunnen worden aangesproken, is dat zij uiteindelijk kwaliteit leveren. In het recente verleden is kwaliteit niet altijd een zo zwaar criterium geweest bij het voeren van kunstbeleid en het nemen van subsidiebeslissingen. Extra aandacht is daarom geboden.

Het begrip kwaliteit is van toepassing op individuele kunstprodukten, op het gezamenlijke kunstaanbod en op het kunstleven in meer algemene zin. In elk van die drie gevallen heeft het kwaliteitsbegrip een specifieke inhoud. Het accent op kwaliteit en de daaruit voortvloeiende scherpere afweging zouden ertoe kunnen leiden dat, zelfs bij een stijging van het aantal interessante gegaagden, in het tweede Kunstenplan niet meer instellingen een plaats krijgen dan in het eerste. Een consequentie van de nadruk op het kwaliteitsaspect zou kunnen zijn dat er iets van het kunstaanbod in kwantitatieve zin wordt ingeleverd ten behoeve van meer kwaliteit.

Aan de Raad voor de Kunst is de taak toebedeeld de plannen die in het kader van het tweede Kunstenplan worden ingediend in de eerste plaats te beoordelen op grond van kwaliteit. Kwaliteit is niet zo te definiëren dat iedereen het daarmee eens is. Unanimititeit ontstaat ook niet altijd tijdens het debat tussen experts, de methode welke binnen de Raad wordt toegepast. Niettemin biedt zich geen beter alternatief aan voor deze zogenaamde 'intersubjectieve' aanpak.

Openlijk uitspraken doen over wat kwaliteit is, blijft riskant. Enkele trefwoorden zijn echter wel te geven. Bij de beoordeling van activiteiten wordt door de Raad vooral gekeken naar facetten zoals zeggingskracht, overtuigingskracht, verbeelding, oorspronkelijkheid, esthetiek, ambachtelijkheid, professionaliteit, inspiratie en ideeënrijkdom. Het gehele kunstaanbod wordt bovendien beoordeeld op diversiteit, waarbij enthousiasmerende en inspirerende tendensen en stromingen op extra bijval kunnen rekenen. Ook het bevorderen van de integratie van kunstuitingen van migranten vormt een onderdeel van het streven naar een pluriform kunstaanbod. Een bloeiend kunstleven wordt in de eerste plaats gekenmerkt door een pluriform aanbod van hoge kwaliteit. Een ander element vormt een vruchtbare wisselwerking tussen de kunstsector en de maatschappij waarvan deze deel uitmaakt en tussen de kunstinstellingen en het publiek. Daarom zijn verbreiding en spreiding belangrijk, bijvoorbeeld door een geconcentreerde geografische verspreiding, of door via de media nieuwe publieksgroepen te winnen en bestaande publieksgroepen te bedienen met goede kunstprogramma's.

3. RUIMTE VOOR ONDERZOEK EN ONTWIKKELING

Onderzoek en ontwikkeling liggen niet alleen in de wetenschap in elkaars verlengde, maar ook in de kunst. Kunst kan de eerdergenoemde functies slechts naar behoren vervullen onder de voorwaarde dat ook de kunst zelf consequent wordt doorgelicht en ter discussie staat. Op zichzelf is het een goede zaak – en ook onvermijdelijk – dat er stabiele structuren en vormen bestaan waarin de diverse kunstuitingen voor enige tijd hun vaste bedding hebben gevonden. Maar evenzeer dient er ook structureel ruimte te zijn voor het explorerende, het onverwachte, het tastende en zoekende waarmee elke ontwikkeling gepaard gaat.

De ontwikkeling van kunst vindt plaats op verschillende niveaus. Kunstenaars kunnen bewust binnen de context van een eigen discipline of speelstijl blijven en juist binnen die grenzen nieuwe mogelijkheden uittesten. Structureel gesubsidieerde gezelschappen zullen zich doorgaans vooral op deze vorm van ontwikkeling richten. Ontwikkeling is ook mogelijk door buiten de albakening van de eigen discipline te treden, of door de toepassing van nieuwe materialen, of technieken. Via projecten, gesubsidieerd uit de verschillende ad hoc-budgetten, of tot stand gekomen via werkplaatsen zal deze variant vaak aan bod komen. De meest verregaande – maar zeer schaars voorkomende – vorm van ontwikkeling is de introductie van een nieuw paradigma. Dit fenomeen is bij uitstek afhankelijk van de aanwezigheid van talent. Talent dat hiertoe in staat is, dient te worden herkend en de ruimte te krijgen. Maar voor het overige onttrekt het teweeg brengen van een dergelijke schok zich aan de invloed van beleid.

Ondanks hun belang en waarde zijn onderzoek en ontwikkeling niet steeds zaligmakend. De balans met het behouden en verzorgen van waardevolle tradities en met reeds bewezen kwaliteiten zal ook in dit opzicht in evenwicht moeten zijn.

4. DE ACTIERADIUS VAN KUNST

Bij kunst gaat het in de eerste plaats om openbaar maken en niet om verkopen. Het is daarom onjuist de effecten van kunstsubsidies af te meten aan de directe afname, of de mate waarin de kunstparticipatie van bepaalde bevolkingsgroepen wordt bevorderd. Het is evenzeer dubieus als aan de constatering dat aan de directe kunstconsumptie vooral wordt deelgenomen door hoger opgeleiden de conclusie wordt verbonden dat kunstsubsidies hun doel voorbij schieten. Het effect van het indirecte gebruik van kunst wordt dan immers genegeerd. Helaas is het feitelijk vrijwel onmogelijk de omvang daarvan objectief in beeld te brengen, laat staan te kwantificeren.

Hoewel de omvang van de direct zichtbare deelname aan kunst een gebrekkig argument oplevert voor de legitimering van kunstsubsidies, kan kunst niet zonder een continue en zo levendig mogelijke confrontatie met een zo groot en zo breed mogelijk samengesteld publiek. De publieke belangstelling is weliswaar niet de enige, maar wel bijna altijd de eerste en duidelijkst zichtbare cirkel van de actieradius van kunst. Waar in de afgelopen periode het belang van de wisselwerking met het publiek niet altijd voldoende is onderkend door de verschillende betrokken partijen, is te constateren dat men er binnen de kunstsector zelf inmiddels weer meer oog voor heeft gekregen. Het is evenwel nog steeds niet de bedoeling om louter met het oog op het publieksbereik concessies te doen aan de publieke smaak. Het proces van kunst maken en kunst beleven kan worden omschreven als een vorm van communicatie, zij het niet volgens een primitief model van 'burgers vragen en kunstenaars draaien'.

De interactie tussen kunstenaars en publieken verloopt op veel verschillende manieren. Ook een opvallend klein publiek kan daarom in sommige gevallen voldoende zijn. Zo kan een artistieke innovatie compensatie bieden voor een – hopelijk tijdelijk – verlies aan publieke belangstelling. Het

5. ALGEMENE AANDACHTS- GEBIEDEN

werkelijke bereik van kunst wordt vaak pas in tweede instantie onderkend. Een boek dat slechts door weinigen wordt gelezen, kan uiteindelijk een veel grotere uitwerking hebben dan een mega-seller. Vrijwel elke burger ondergaat de invloed van kunst in zijn dagelijkse leven zonder dat te merken, bijvoorbeeld via kleding, gebruiksvoorwerpen en videoclips. De doorwerking en uitstraling van kunst kunnen vele vormen aannemen. De reclame is ongetwijfeld schatplichtig aan de literatuur. Bij de vormgeving van massaproducten wordt – soms direct aanwijsbaar – leentjebuurt gespeeld bij ontwerpers. Enkele bouwmeesters, die zelf slechts een klein gedeelte van de gebouwen in Nederland hebben ontworpen, drukken niettemin hun stempel op de totale gebouwde omgeving.

In het voorafgaande werden vertrekpunten geformuleerd: uitgaande van het primaat van de kwaliteit komt bij de inrichting van het tweede Kunstenplan extra aandacht toe aan de ontwikkeling van kunst en de actieradius van kunst. De kwaliteit van de kunstbeoefening en de inventiviteit van de kunstontwikkeling zijn onder meer afhankelijk van het peil van het kunstvakonderwijs; langs andere weg is ook de toenemende internationalisering van grote betekenis voor de kwaliteit. De actieradius van kunst wordt grotendeels bepaald door het onderwijs; de media kunnen in dit opzicht ook een essentiële rol vervullen. Een toets van het bestaande subsidiebouwsel op doelmatigheid en doeltreffendheid sluit aan op de opzet van het kunstenplansysteem.

5.1. Onderwijs en educatie

De belangstelling voor kunst en cultuur, het vermogen om bewust deel te nemen aan de communicatie met en over kunst, alsmede de ontdekking van eigen creatief talent zijn in hoge mate afhankelijk van opvoeding, vorming en onderwijs. Vooral op basisscholen spelen onderwijsgevenden daarbij vaak een cruciale rol. Zij zijn tot op grote hoogte sleutelfiguren tot de deelname aan kunst. Helaas biedt de opleiding aan de pedagogische academies (PABO's) in het algemeen weinig aanknopingspunten om zich in kunstdidactiek te bekwamen, wat niet wegneemt dat het PABO-diploma ook op dat punt bevoegdheid verleent. Het is wrang dat docent-kunstenaars die wel over de vereiste bekwaamheden beschikken krachtens de Wet op het Basisonderwijs in principe niet tot lesgeven bevoegd zijn.

Op scholen voor voortgezet onderwijs spelen naast de persoon van de docent, zijn vermogen om kunst te integreren in het eigen vakkenpakket, ook het leerplan en de eind-examentermen een belangrijke rol. Zolang de voorkeur in het voortgezet onderwijs voor vakken met een directe nuttigheid blijft bestaan, is van dit type onderwijs wei-

nig stimulans te verwachten. Vergroting van het standaardpakket 'culturele vakken', zoals literatuur, kunstgeschiedenis, tekenen en muziek met bijvoorbeeld drama, dans en film, alsmede verbreding van de mogelijkheden om daarin eindexamen te doen, zouden de eerste stappen in de gewenste richting zijn.

Overigens dienen ook de gesubsidieerde kunstinstellingen te worden aangesproken op een educatieve taak. In goed overleg tussen scholen en kunstinstellingen moeten eigentijdse en liefst sprankelende vormen worden gevonden om de kunsteducatie nieuw leven in te blazen.

5.2. Kunstvakonderwijs

Anticiperend op een verwachte, maar uitgebleven, opbloei van de creatieve vakken in het onderwijs gaf de Mammoetwet een injectie aan het kunstvakonderwijs die niet zonder effect bleef. Het aantal studenten groeide expansief. Een spanning tussen de vraag naar kunstvakonderwijs en de behoefte aan afgestudeerden werd manifest. Instellingen voor kunstvakonderwijs leiden doorgaans zowel op voor professionele kunstbeoefening als voor binnen- en buitenschoolse docentschappen. De beperkte werkgelegenheid voor afgestudeerde docenten, of hun uiteindelijke ambitie naar een werkring in de kunstpraktijk, leidde er niet zelden toe dat ook zij de sprong naar het kunstenaarschap waagden.

Mede daardoor is de laatste jaren de uitstroom van kunstvakopleidingen veel sterker gegroeid dan het - stagnerende - algemene kunstenbudget. Repercussies daarvan bedreigen de kwaliteit van de kunst. Jarenlang kon met kracht van feiten de stelling worden verdedigd, dat kunstbeoefening op een brede basis noodzakelijk was om toppen van kwaliteit te realiseren. Duizend bloemen moesten bloeien, niet alleen om elck wat wils te bieden, maar ook om de humuslaag te vormen, waarop lelies van

ongekende schoonheid konden gedijen. Een dergelijke benadering lijkt inmiddels door de ontwikkelingen achterhaald. Scherpere selecties, gebaseerd op kwaliteitsverschillen, lijken ook ten aanzien van schoolverlaters en andere nieuwkomers op het terrein van de professionele kunstbeoefening onontkoombaar.

Instellingen als conservatoria, academies en theaterscholen, veelal verenigd in kunsthogescholen, verzorgen het initiële kunstvakonderwijs, opleidend tot uitvoerend, autonoom/ontwerpend, of docerend kunstenaar. Kort geleden is de studieduur van het kunstvakonderwijs beperkt tot vier jaar. Daarnaast is een tweede fase in het leven geroepen die alleen toegankelijk is voor de meest begaafden. Reeds voor deze wijziging waren er vooral op het terrein van de beeldende kunst initiatieven ontstaan gericht op vervolgstudies en de verdieping van het kunstenaarschap voor een beperkt aantal op talent geselecteerde deelnemers. Het is zaak dat dergelijke reeds bestaande werkplaatsachtige instellingen een relatie houden of krijgen met de tweede-fase opleidingen in de sfeer van het kunstvakonderwijs. Voorkomen moet worden dat organisatorische scheidslijnen een vruchtbare samenwerking tussen beide soorten instellingen, die goeddeels hetzelfde doel nastreven, blokkeren. Overleg tussen de beide betrokken ministeries zou ertoe moeten leiden dat de gedeelde verantwoordelijkheid wordt erkend en in sommige gevallen wordt vertaald in een gemeenschappelijke beleidsregie en eventueel een gezamenlijke financieringsregeling.

5.3. Media

Niet voor niets wordt het mediabeleid beschouwd als een integraal onderdeel van het cultuurbeleid. De omroepmedia zijn in beginsel bijzonder geschikt om te worden ingezet om de actieradius van kunst te vergroten. Bovendien zijn effectievere instrumenten voor kunstspreiding en -participatie

nauwelijks denkbaar. Helaas moet toch worden geconstateerd dat het gebruik beduidend achterblijft bij de mogelijkheden. Niet meer dan 5% van de Nederlandse televisie-zendtijd wordt bijvoorbeeld aan kunstprogramma's gewijd. De omroepmedia blijven in gebreke als informanten over kunst, als distributiekanaal voor bestaande, of aan het medium aangepaste produkties en als materiaal voor specifieke mediakunstprodukties. Daardoor worden ook mogelijkheden gemist voor het gebruik van videobanden als informatiedragers van en over kunst.

De opzet van het Nederlandse omroepbestel en het beleid van de zendgemachtigden daarbinnen zijn er voor een groot deel debet aan dat de media in onvoldoende mate worden uitgebuit om de actieradius van kunst te verruimen. Hoezeer de media ook van belang zijn voor de kunst, het omroepbestel staat los van het Kunstenplan. Dat neemt niet weg dat de Raad voor de Kunst partij is in de discussie over de taak en de inrichting van de omroep in Nederland en zich daarom ook heeft gemengd in de recente discussie over het McKinsey-advies voor een andere opzet van het Nederlandse omroepbestel. Het ligt in de rede ook het Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties periodiek aan een inhoudelijke evaluatie te onderwerpen.

In het kader van dit vooradvies is vooral de opmerking van belang dat de gebrekkige relatie tussen kunst en media niet alleen is te wijten aan het bestel en de zendgemachtigden. Ook bij kunstenaars en kunstinstellingen zelf is de animo om zich via de omroepmedia tot een publiek te richten nog niet voldoende. Voorstellen en initiatieven vanuit de kunstwereld zelf om – uiteraard op een daarop toegesneden manier, waarbij aan de kwaliteit geen concessies worden gedaan – meer gebruik te gaan maken van de mogelijkheden van de omroepmedia worden met speciale belangstelling tegemoet gezien. Het is in dit verband verheugend dat met het onlangs gesloten ak-

koord tussen werkgevers en werknemers op het terrein van de podiumkunsten over de vergoedingen bij televisieregistraties in elk geval één van de financiële en auteursrechtelijke hindernissen op dit veld is beslecht.

5.4. Internationalisering

Kunst trekt zich per definitie weinig aan van grenzen, ook niet van landsgrenzen. Kwaliteitsstandaards ten aanzien van kunst hebben al heel lang internationale dimensies. Niet alleen doordat de media de wereld kleiner maken, maar ook door de komst van de interne Europese markt komt het buitenland nog dichterbij. Als het dat al zou willen, zal het Nederlandse kunstleven zich daaraan niet kunnen onttrekken. Internationalisering kan ook in de kunstsector beter als een uitdaging, dan als een bedreiging worden opgevat. Internationale concurrentie zal prikkelen tot een groter kwaliteitsbesef.

De geringe profilering van de eigen Nederlandse culturele en artistieke identiteit is tegen de achtergrond van de doorgaans hoge kwaliteit van het Nederlandse kunst-aanbod niet terecht. Niettemin vindt dit zijn weerslag in de minieme begrotingsposten voor en de geringe slagvaardigheid van het buitenlandse culturele beleid, hetgeen nadelig is voor de culturele herkenbaarheid van ons land. Het is zeker niet de bedoeling die identiteit in te leveren tegen meer vrijhandel op pan-Europese schaal. Hoewel het louter toevallig is dat de beoogde voltooiing van de interne Europese markt op 1 januari 1993 samenvalt met het begin van de tweede kunstenplanperiode betekent het meer dan een symbool om aan de buitenlandse presentatie van het Nederlandse kunst-aanbod en de internationale oriëntatie van de Nederlandse kunstwereld een hoge prioriteit toe te kennen in het tweede Kunstenplan.

Het is niet denkbeeldig dat er op den duur in enige vorm een internationale, of om te beginnen tot Europa beperkte, concentratiebeweging op sterktepunten ontstaat bin-

nen het kunstenterrein. De import en export van kunst zullen daardoor toenemen. Mits de nodige voorzichtigheid in acht wordt genomen, waarbij onder meer wordt gelet op behoud van het scala aan verschillende kunstdisciplines, zou het Nederlandse kunstleven er persaldo door kunnen worden verrijkt.

5.5. Doelmatigheid en doeltreffendheid

Hoewel subsidies niet de enige instrumenten zijn voor het voeren van een kunstbeleid, staan deze wel centraal in de kunstenplansystematiek. Er is in de loop van de tijd, op grond van allerhande overwegingen, een heterogeen stelsel van kunstsubsidies ontstaan volgens welke het kunstbudget van het Rijk wordt verdeeld over 170 voor het merendeel bloeiende instellingen en een per jaar wisselend groot aantal interessante manifestaties en projecten. Veel van die instellingen produceren zelf kunst, andere zijn primair gericht op de artistieke infrastructuur, weer andere houden zich vooral bezig met de verdeling van produktiegeld, bijvoorbeeld voor projecten. Plannen om al het projectengeld via fondsen te gaan verdelen, staan op stapel. De Raad buigt zich in het kader van de kunstenplanadvisering onder meer over de relatie tussen subsidiegeld en produktie in termen van kwaliteit en kwantiteit bij individuele gezelschappen en instellingen. In het algemeen wordt er in dat opzicht gewoekerd met de beschikbare middelen, wat het belang van een periodieke kritische toetsing uiteraard niet wegneemt.

Een nieuw Kunstenplan biedt bovendien een gereede aanleiding om na te gaan of het subsidiesysteem als geheel doelmatig en doeltreffend is ingericht. Wat de Raad op grond van het overzicht, dat de vierjaarlijkse kunstenplanexercitie oplevert, zou kunnen signaleren, is het bestaan van gesubsidieerde kunstinstellingen, die individueel beschouwd doelmatig functioneren, maar die niettemin met elkaar een weinig doel-

treffend systeem vormen, doordat mogelijkheden tot samenwerking die een meerwaarde zouden opleveren, worden gemist. In dergelijke gevallen zal de effectiviteit van het subsidiecomplex of een deel daarvan wel eens zwaarder kunnen wegen dan de autonomie van een afzonderlijke instelling, of de budgettaire afbakening van een kunstdiscipline.

6. AANDACHTSPUNTEN PER SECTOR

In schaal, ritme, contrast en samenhang vertonen de verschillende kunstdisciplines soms opvallende overeenkomsten. Toch vormt de matrix van het drietal leidende uitgangspunten voor de beoordeling van de beleidsplannen (kwaliteit, ontwikkeling en actieradius) en het vijftal thema's waarop de aandacht in het bijzonder is gericht (educatie, kunstvakonderwijs, media, internationalisering en doelmatigheid) patronen die voor elk van de verschillende kunstsectoren anders uitvallen. Niet elk facet komt daarin in dezelfde mate aan bod. Ook de status quo, het startpunt voor de kunstenplanexercitie, verschilt per sector aanzienlijk. In het vervolg van deze notitie zal in vogelvlucht per sector worden aangegeven waar tegen deze achtergrond de belangrijkste aandachtspunten komen te liggen.

6.1. Muziek en muziektheater

Muziek neemt in het Nederlandse kunstbeleid een prominente plaats in. Het muziekleven is zeer divers en staat op hoog peil. De nadruk op het symfonische repertoire, vooral in kwantitatief opzicht, is opvallend.

De nog altijd niet voltooide reorganisatie van het orkestenbestel richt zich thans op het formeren van drie volwaardige regionale orkesten in het Noorden, Oosten en Zuiden. Ook de opzet van de regionale operavoorziening moet in dit licht opnieuw worden bezien. Het ligt voor de hand beide operaties zoveel mogelijk te integreren, waarbij verschillende regionale orkesten zouden kunnen worden ingezet voor de operabegeleiding. Een dergelijke taakverdeling moet voorkomen dat de orkestvoorziening in het Oosten in de knel komt.

De ensembles van het Muziekcentrum voor de omroep vervullen een belangrijke rol in het Nederlandse muziekleven; zij mogen geen averij oplopen door hervormingen binnen het omroepbestel.

Nederland kent een bloeiende kamermuzieksector. De moderne kamermuziek is daarin ruim vertegenwoordigd. Het repertoire van enkele gesubsidieerde ensembles op dit terrein vertoont overlappingsen. Sommige ensembles zijn er niet geheel in geslaagd de artistieke boog gedurende de meerjarige subsidieperiode gespannen te houden. Bovendien heeft de groei van het aanbod van moderne kamermuziek geen gelijke tred gehouden met de publieke belangstelling. Daarbij komt nog dat ook ten aanzien van de infrastructurele ondersteuning en de documentatie op het terrein van de moderne muziek doublures lijken op te treden, doordat de werkzaamheden van de verschillende instellingen die daarop actief zijn onvoldoende onderlinge afstemming vertonen. De mogelijkheden van specialisatie of integratie dienen nader te worden onderzocht. Het lijkt verstandig bij zo'n onderzoek ook de uitvoeringspraktijk te betrekken. Ook daar is een infrastructuur van podia, festivals en instellingen gegroeid die niet zonder meer in het tweede Kunstenplan zou moeten worden gekopieerd. Het ziet er overigens niet naar uit dat de implicaties van een dergelijk onderzoek al bij de start van het tweede Kunstenplan kunnen worden geformuleerd. Het is daarom te overwegen betrokken instellingen hooguit voor een periode van twee jaar subsidie in het vooruitzicht te stellen. Op die manier hoeft een eventuele reorganisatie op het terrein van de moderne muziek niet te worden uitgesteld tot het derde Kunstenplan.

Het muziektheater is bij uitstek internationaal georiënteerd, wat de betrokken instellingen echter niet ontheft van de verplichting om Nederlands talent kansen te bieden zich te ontwikkelen. Dat geldt evenzeer voor de ondersteunende disciplines. Als dat niet gebeurt, verdwijnt de deskundigheid op dat terrein uit ons land. Helaas is het nog altijd niet gelukt de omroepmedia structureel op een geschikte manier in te zetten ten dienste van het muziektheaterbeleid.

Evenals voor muziekprojecten is het budget voor muziektheaterprojecten gering, zeker in verhouding tot het totaal voor muziek en muziektheater beschikbaar gestelde budget. Gelet op het monopolistische karakter van het muziektheater in Nederland is het formeren van een voldoende ruim budget voor projecten, die meer variatie in het aanbod brengen, geboden.

6.2. Dans

De dans heeft nog maar vrij recentelijk een vaste plaats verworven in het kunstbeleid. Niettemin is de artistiek-inhoudelijke en technische ontwikkeling sindsdien aanzienlijk geweest. De kwaliteit en diversiteit van het Nederlandse dansaanbod staan internationaal in hoog aanzien. In eigen land neemt de belangstelling voor de danskunst nog steeds toe. Het romantisch- en neo-klasieke repertoire worden op hoog niveau uitgevoerd. Aan de vraag naar spreiding kan niet altijd worden voldaan. Helaas wordt daarin soms voorzien door het programmeren van buitenlandse gezelschappen, waarvan de kwaliteit onder de Nederlandse maat blijft. In de theatrale folkloristische dans, een genre dat vrijwel nergens anders op deze wijze wordt beoefend, sluiten vraag en aanbod op elkaar aan. Het ruime aanbod van eigentijds ballet en moderne dans staat soms op gespannen voet met de beperkte beschikbaarheid van getalenteerde choreografen. Dat vooral de groep van meer ervaren, kwalitatief goede dansers beperkt is, komt niet zozeer door gebrek aan talent, maar is ook het gevolg van ontoereikende arbeidsvoorwaarden.

In het dansvakonderwijs zou het relatief grote aantal opleidingen moeten worden geconcentreerd om het aanwezige talent zo goed mogelijk tot ontwikkeling te brengen. Ook danswerkplaatsen, waar beginnende choreografen en pas afgestudeerde dansers faciliteiten worden geboden, kunnen hierin een stimulerende rol spelen. Daarnaast zijn er theaterwerkplaatsen die multidiscipli-

plinair zijn opgezet en ook bestemd zijn voor de dans. De positionering van beide typen werkplaatsen in het totale dansbestel verdient nadere overweging. De ontwikkeling van de dans wordt buiten de meerjarig en structureel gesubsidieerde gezelschappen in hoge mate gestimuleerd door ad hoc-projecten, publicaties, festivals en concoursen. Het hiervoor beschikbare budget zou moeten worden verhoogd.

In het verleden zijn er verschillende fraaie voorbeelden gegeven van de manier waarop de danskunst op televisie kan worden gebracht, waarbij de Nederlandse danswereld zich niet onbetuigd liet. Er is naast registraties behoefte aan meer adaptaties en speciaal voor de tv ontworpen choreografieën.

6.3. Theater

Het subsidiesysteem dat enkele jaren in zwang was voor de theatersector heeft model gestaan voor het Kunstenplan. Misschien heeft deze langere traditie eraan meegewerkt dat in de theatersector de flexibiliteit van het gesubsidieerde bestel wat groter is dan in de meeste andere disciplines. Enige reductie bij de voor vier jaar gesubsidieerde gezelschappen zou de ruimte kunnen scheppen die nodig is om de gewenste verhoging van het projectenbudget en het budget voor theaterwerkplaatsen te realiseren. Werkplaatsen zijn overigens vooral bedoeld als kweekvijvers voor nieuw talent en niet als reservaten voor kwetsbare theatersoorten.

Hoewel de grotere toneelgezelschappen wel degelijk mede tot taak hebben om onder andere door middel van ensemblevorming en/of repertoire-ontwikkeling vastere patronen in het theaterbestel aan te brengen, spelen ook zij een vooraanstaande rol bij de ontwikkeling van het theater. Dankzij de bijdrage van zowel een aantal voor vier jaar gesubsidieerde, als van enkele structureel gesubsidieerde gezelschappen heeft een ontwikkeling plaatsgevonden die heeft ge-

leid tot een interessante en eigenzinnige vorm van theater van hoog niveau, die buiten Nederland weinig wordt aangetroffen. Naast het structureel gesubsidieerde toneel bepalen ook het zogenaamde tweede en derde theatercircuit, de mime, het jeugdtheater en het poppentheater het typisch Nederlandse theateraanbod. Het zou jammer zijn indien de taalbarrière de verspreiding buiten de eigen grenzen van deze eigenzinnige bijdrage aan het internationale theateraanbod zou belemmeren.

In Nederland wordt het nieuwe theater-elan ook nog niet voldoende herkend, mede doordat de afstemming en het overleg tussen het gesubsidieerde aanbod en de accommodaties soms tekort schieten. Schouwburgen zouden zichzelf wat minder aan banden moeten leggen door het abonnementsstelsel en meer ruimte open moeten laten voor een programmering die creatief inspeelt op ontwikkelingen, die zich onverwacht voordoen. Theatermakers bij gezelschappen en projecten zouden wat meer rekening kunnen houden met de afname, ook door het hernemen of het langer dan aanvankelijk was gepland doorspelen van een succesvolle voorstelling. Langs die weg kunnen de erkenning en de herkenning van het Nederlandse theater worden vergroot.

6.4. Beeldende Kunsten, Bouwkunst en Vormgeving

Op grond van een onderzoek naar de effecten van het nieuwe beeldende kunstbeleid, na de afschaffing van de VKR, kon de opmerkelijke conclusie worden getrokken dat veel meer kunstenaars dan voordien subsidies hadden ontvangen, zij het in de meeste gevallen slechts bescheiden bedragen. Daarnaast kwamen er aanzienlijke overlappingsen aan het licht tussen het beleid van de Rijksoverheid en dat van de lagere overheden. Waarschijnlijk komt een dergelijk beleid vooral de diversiteit en de spreiding ten goede; het is echter de vraag of uiteindelijk ook de kwaliteit ermee is gediend. Er is bin-

nen het nieuwe beleid een tamelijk sijnmazig beleidsinstrumentarium in ontwikkeling, dat op sommige onderdelen meer is gericht op de inkomensvorming van kunstenaars dan op stimulering van de kwaliteit van de kunstproductie, wat toch de essentie is van het beeldende kunstbeleid. Toepassing van strengere selectiecriteria en herbezinning op reguleringen waarbij de kwaliteit minder op de voorgrond treedt, zoals de Rentesubsidieregeling, zijn geboden. In de recente Beleidsbrief over beeldende kunst van de minister van WVC en de adviezen die de Raad als reactie daarop heeft uitgebracht, zijn daar bruikbare aanzetten voor gegeven.

Versnippering en gebrek aan coördinatie, bijvoorbeeld tussen landelijke, provinciale en gemeentelijke overheden, of tussen instellingen en activiteiten die zijn gericht op het binnen- en het buitenland, leiden er uiteindelijk toe dat de effectiviteit van het beleid achterblijft bij de mogelijkheden. Ook de barrière die nog steeds bestaat tussen het beeldende kunstbeleid en het beleid ten aanzien van kunstmusea staat meer slagvaardigheid in de weg. Afstemming tussen de ministeries van O & W en WVC is van belang ten aanzien van initiatieven voor de tweede fase van het beeldende kunstonderwijs en werkplaatsachtige instellingen. Bovendien komt de taakverdeling tussen werkplaatsachtige instituten voor verbetering in aanmerking.

Met als opdracht de culturele kwaliteit van de architectuur in Nederland te verbeteren, zal binnen afzienbare tijd een stimuleringsfonds worden ingesteld, dat in principe de mogelijkheid biedt het artistieke avontuur bij het bouwen te vergroten. Of zo'n fonds werkelijk effectief kan zijn in de bouwwereld waar andere dan artistieke belangen, waaronder financiële, groot zijn, moet worden afgewacht. Over het voorgenomen bouwkunstbeleid zal de Raad binnenkort een advies uitbrengen.

Verheugend is de nog prille, maar groeiende, samenwerking tussen de ministeries van wvc en ez op het terrein van het vormgevingsbeleid. Er wordt gekoerst in de richting van een nieuw instituut voor de vormgeving. Van de uiteindelijke opzet van een dergelijke instelling en de mogelijkheden die het krijgt om beleid te voeren, zal het in hoge mate afhangen of deze poging om in Nederland tot een volwaardig vormgevingsbeleid te komen, zal slagen.

Het internationale galeriewezen, een aantal vooraanstaande musea van moderne kunst en verschillende grote over de wereld verspreide beeldende kunstmanifestaties en beurzen vormen het forum waar de internationale reputaties van beeldende kunstenaars worden bepaald. Op een relatief bescheiden schaal wordt hun werk voor relatief hoge bedragen verhandeld. Een beperkt aantal Nederlandse kunstenaars is er in geslaagd een plaats binnen dit circuit te verwerven. Voor de Nederlandse beeldende kunst die buiten de grenzen soms vooral met grote namen uit het verleden wordt geassocieerd, maar zich ook tegenwoordig kan meten aan mondiale maatstaven, bieden de contacten die hieruit voortvloeien een welkome gelegenheid voor een verbreding van de internationale presentatie van actuele ontwikkelingen die hier plaatsvinden. Het beeldende kunstbeleid dient erop te zijn gericht deze mogelijkheden op constructieve wijze te benutten.

6.5. Film

Het filmbeleid kent afzonderlijke subsidie-instrumenten voor het produceren, distribueren en conserveren van filmkunst. De door de minister van wvc gestarte discussie over een andere opzet van de filmproductie heeft het besef versterkt dat van de kant van de omroep een grotere financiële bijdrage mag worden verwacht vooral voor het vertonen van Nederlandse films. Mede op basis van het advies van de Raad zal de minister van wvc een voorstel doen voor een andere

taakverdeling tussen de beide filmfondsen. Meer aandacht voor de continuïteit van de filmproductie zal daarbij een belangrijk aandachtspunt moeten zijn. Over de noodzaak van een betere voorziening voor de overgang tussen filmopleiding en filmpraktijk bleken velen het eens. Hopelijk is het mogelijk mede in het kader van de tweede fase voor het kunstvakonderwijs tot een werkbare opzet voor een filmstudio te komen.

Nog maar pas geleden is een serieuze discussie op gang gekomen over een andere opzet voor de distributie van buitenlandse kwaliteitsfilms in Nederland, waarbij op dit moment een drietal door het Rijk gesubsidieerde instellingen direct is betrokken. De verwachting is gerechtvaardigd dat op termijn van ongeveer een jaar duidelijk zal zijn welke richting dient te worden ingeslagen. Om de mogelijkheid open te laten eventuele gewenste veranderingen tijdig te kunnen doorvoeren, verdient het de voorkeur geen van deze instellingen zonder meer een subsidietermijn van vier jaar in het vooruitzicht te stellen.

Zoals de laatste jaren al het geval was, zal vanwege het bederf waaraan een groot gedeelte van de collectie onderhevig is vooral de conserveringstaak van het Filmmuseum extra aandacht vergen.

6.6. Letteren

Hoewel de afdeling Letteren van het departement van wvc sinds een organisatorische verandering in 1989 geen deel meer uitmaakt van de Directie Kunsten maar van de Directie Media, Letteren en Bibliotheken, horen de letteren wel degelijk thuis bij het kunstbeleid. De Letterenbrief van de minister van wvc, waarin de uitgangspunten voor het letterenbeleid voor de komende periode zijn neergelegd, spreekt dat gelukkig ook niet tegen.

Anders dan in de andere kunstsectoren is

het letterenbeleid in de eerste plaats aanvullend op het marktresultaat. Dat geldt vooral voor de produktie van literaire tijdschriften en boekuitgaven op het terrein van proza, poëzie, essayistiek en literair-historische studies, waarvan uitgevers zelf niet het gehele risico kunnen of wensen te dragen. De daarvoor bestemde subsidies worden sinds kort verdeeld via het Literair Produktie- en Vertalingenfonds, waaraan ook de ontwikkeling en uitvoering van het vertalingenbeleid zijn opgedragen. Pas op termijn kan worden bezien in hoeverre dit nieuwe fonds aan de verwachtingen voldoet. Het Fonds voor de Letteren dat schrijvers financieel in staat stelt hun vak uit te oefenen, heeft een langere staat van dienst. Traditioneel komen schrijvers slechts voor een werkbeurs van het fonds in aanmerking, indien zij tenminste twee boeken hebben gepubliceerd bij een erkende uitgeverij. Debutanten kunnen uitsluitend een beroep doen op aanvullende honoraria.

De komende jaren zal in het kader van het Deltaplan voor Cultuurbewoud een oplossing moeten worden gevonden voor het vraagstuk van het behoud van het literair erfgoed, het boekenbezit en de literaire documenten. Het gaat daarbij zowel om het ontwikkelen van technieken tegen verzuuring van het papier als om het maken van inhoudelijke keuzes. De toegankelijkheid van het materiaal mag daarbij niet uit het oog worden verloren.

Als klein taalgebied binnen de EG en de rest van de wereld is het belangrijk dat Nederland en Vlaanderen zich gezamenlijk manifesteren naar het buitenland. In de Nederlandse Taalunie, die momenteel wordt onderworpen aan een evaluatie, heeft deze samenwerking zijn beslag gekregen. Een eventuele nadere profilering van de Taalunie kan consequenties hebben voor een breder gedeelte van het kunst- en cultuurbeleid dan alleen het domein van de letteren. Inmiddels ontwikkelt zich tussen de diverse lettereninstituten in Nederland en Vlaan-

deren een steeds verdergaande samenwerking.

Een verheugende ontwikkeling is ook de erkenning van het bibliotheekbeleid als onderdeel van het cultuurbeleid. De directere band tussen het letterenbeleid en het bibliotheekbeleid, die is ontstaan door eerdergenoemde organisatorische verhuizing, kan er toe bijdragen dat bibliotheken, bijvoorbeeld door een gericht kwaliteitsbesef, effectiever kunnen worden ingezet als instrument voor cultuurbeleid.

6.7. Amateuristische Kunstbeoefening en Kunstzinnige Vorming

De Amateuristische Kunstbeoefening/Kunstzinnige Vorming (AK/KV) is een beleidsterrein op de grenzen tussen het kunst-, het cultuur- en het onderwijsbeleid. Het Kunstenplan richt zich in eerste instantie op de raakvlakken met het kunstbeleid. Voor een groot aantal Nederlanders betekent kunst een vorm van actieve vrijetijdsbesteding. De omvang en de intensiteit van deze tak van kunstbeoefening zijn mede bepalend voor de kwaliteit van het Nederlandse kunstleven. Het overheidsbeleid is vooral toevertrouwd aan gemeenten en provincies. De bemoeienis van het Rijk richt zich in de eerste plaats op de infrastructurele ondersteuning en op kwaliteitsverbetering. Dit heeft in de afgelopen tien jaar, met instandhouding van het eigen karakter van de AK/KV, de oriëntatie op kunstinhoudelijke criteria versterkt.

In de komende jaren zal de ontwikkeling die leidt tot concentratie en samenvoeging en in een aantal gevallen tot één centraal ondersteunend instituut per kunstdiscipline worden voortgezet. Zolang die bundeling niet is afgerond, lijkt het verstandig de subsidiëring van eenmalige projecten onder te brengen in een integraal AK-fonds. Zodra de beoogde gespecialiseerde instituten er zijn, zouden deze meer betrokken kunnen worden bij de verdeling van het projectenbudget.

Kunstzinnige vorming met een primaire gerichtheid op de kunsten kan de kwaliteit van de amateuristische kunstbeoefening stimuleren en is een middel om de relatie tussen professionele en niet-professionele kunstbeoefening te verbeteren. Buitenschoolse vorming, bijvoorbeeld gegeven via muziekscholen en creativiteitscentra, is in eerste aanleg een taak van de lagere overheden. Kunstzinnige vorming vindt ook plaats binnen het onderwijs en zou voor zover het om binnenschoolse vorming gaat – niet alleen in theorie, maar ook in de praktijk – onderdeel moeten zijn van het reguliere onderwijsbeleid. Rekening houdend met de specifieke belangen voor het kunstbeleid op Rijksniveau lijkt de landelijke ondersteuning van de kunstzinnige vorming toe aan herziening en beperking van taken, zonder dat het voorzieningenpeil op dit terrein daaronder mag lijden.

Het Kunstenplan is een systeem voor een periodieke toetsing en het kunstenplanadvies kan worden gezien als een kritische reflectie vanuit de kunstwereld op de eigen sector. Deze kritische benadering sluit aan op de reflectieve inslag die de kunst in het algemeen eigen is en op de lange traditie in de kunstwereld waar het oordeel van collega's, recensenten en publiek vanouds zwaar weegt. Kunst en kunstbeleid zijn daarnaast ook gediend met een continu openbaar debat. De Raad hoopt ook daar een constructieve en verduidelijkende bijdrage aan te leveren door middel van dit vooradvies, waarin centraal staat het (voort)bestaan van kwaliteit, omwille van de kwaliteit van het bestaan.